

Vlasta Cabanová

Žilinská univerzita v Žiline, Slovakia
Katedra pedagogických štúdií

Uniwersytet w Żylinie, Słowacja
Wydział Humanistyczny, Katedra Studiów Pedagogicznych

Renewal of the society through education in the work of J.A. Comenius and its reflection in Slovakia in 20 century

Obroda spoločnosti prostredníctvom vzdelávania v diele J.A. Komenského a ich odozva na Slovensku v 20. storočí

Odnovienie społeczeństwa przez edukację w pracach J.A. Komeńskiego i ich recepcja na Słowacji w XX wieku

Abstract

John Amos Comenius's pedagogical views and his original approaches to the problem solving of the back in the day society represent one of the newest origins of the development of modern humanistic pedagogy in the world. Comenius's concept of education, and correction of the world and human life has outstripped the time and influenced social thinking of that time in Slovakia. Spreading his ideas in the Central European area is credited to multiple important personalities of Slovak pedagogy of 20th century as well as contemporary Slovak university teachers and teachers of elementary and secondary schools.

Keywords: John Amos Comenius, peaceful coexistence, holistic perception of the renewal of man and society, humanization of education, present-day spreading of Comenius ideas

Anotácia

Pedagogické názory Jana Amosa Komenského, jeho originálne prístupy k riešeniu problémov dobovej spoločnosti predstavujú jedno z novovekých východísk rozvoja modernej humanistickej pedagogiky vo svete. Komenského koncepcia edukácie ale i nápravy sveta a ľudského života predstihla dobu a ovplyvnila vtedajšie spoločenské myslenie aj na Slovensku. Zásluhu na šírení jeho myšlienok v stredo európskom priestore majú aj viaceré významné osobnosti slovenskej pedagogiky 20. storočia, no sú v pozornosti súčasných slovenských vysokoškolských pedagógov i učiteľov v základných a stredných školách.

Kľúčové slová: Jan Amos Komenský, mierové spolunažívanie, holistické ponímanie obrody o človeka a spoločnosti, humanizácia edukácie, pobyt na Slovensku, na začiatku a v druhej polovici dvadsiateho storočia, rozširovanie myšlienok Komenského v súčasnosti

Streszczenie

Bogactwo myśli pedagogicznej Comeniusa stało się trwałym elementem kultury słowackiej. To zdumiewające, że myśli o człowieku, który urodził się w XVI wieku, są wciąż żywe i aktualne.

Wiele poglądów J.A. Komeńskiego odnoszących się do procesu uczenia się, organizacji pracy szkoły, edukacji znajduje oddźwięk we współczesnych koncepcjach pedagogicznych. Prace Comeniusa są cenione na Słowacji ze względu na zawarte w nich idee pedagogiczne oraz społeczno-polityczne. Chociaż na terenie Austro-Węgier spędził krótki czas, był to jeden z najbardziej twórczych dla niego okresów.

Słowa kluczowe: Jan Amos Komeński, pokojowa koegzystencja, holistyczne postrzeganie odnowy człowieka i społeczeństwa, humanizacja edukacji, współczesne rozpowszechnianie pomysłów Comeniusa

According to the Czech historian František Palacký, John Amos Comenius is considered to be one of the most memorable men of all times and nations. Polyhistor, writer, linguist, naturalist, humanist, philosopher, politician and reformer is rightly called also as a teacher of nations, who lived in the era of 17th century. (Reble, 1998) Even though he lived in an epoch in which every individual was identified as a member of the nation, he was ahead of time and spiritually felt himself to be primarily European.

From the point of view of the development of that time thinking, J.A. Comenius created an original philosophical-pedagogical-theological system at the intersection between humanism and baroque, in which philosophical and pedagogical views were connected with the faith in God. In the epoch he lived in, he was undoubtedly the most acclaimed and widely acknowledged school reformer, a person, who through pedagogical opinions devised development and formation of several new approaches. (Kováčiková, Turanská, 1999) Therefore it is not outraged to regard him as *one of the most outstanding personalities of pedagogical science*. (Mátej et al, 1976) In the environment of German-speaking countries he became familiar relatively quickly; in the Slavic cultural framework he achieved a great success and a general recognition that remains in people's consciousness until the present day. On the other hand, since he had the ability to withdraw from the traditional medieval vision of the world and see far into the future of mankind, his views on various aspects of social life far outstretched his time. But his great degree of humanity (Čapková, 1992, p. 53), education and love to people remained in his time in many ways misunderstood. (Reble, 1998, p. 88)

Concerning strange fate of Comenius. Circumstances of the place of his birth and his origin are still the subjects of disputes. Some authors (Zrubec in the book *Slávni Slováci sveta* (2000, 2001), based on the research by O. Kollárik (1988), F. Kalesný, I. Rumanovský (1993) and others) placed Comenius on the basis of his Slovak roots, among Slovaks. Several experts, such as I. Králik, regard Comenius as a Czechoslovak, others consider him Moravian or Czech. The pride of Czechs of Comenius is confirmed by the sociological studies which rank him in favour of the popularity of the Czech public right after King Charles IV in the second place. (Šubrt, Vinopal et al., 2013)

The impact of the unfavorable circumstances of his life's destiny on his systematic education, which began late, is also evident. Only by chance he got an opportunity to study in Germany (1611-1614), thanks to the bishop Jan Lanecký

and Karel Starší of Žerotín (Pšenák, 1991, p. 5), in the 16th year of his life. And so he arrives at the Saxon Academy in Herborn and later at the University in Heidelberg. (Srogoň et al., 1986) In Herborn, in 1613, he had his first scientific discussion with a predominantly philosophical-cosmological theme. (Pšenák, 1991, p. 6) Comenius fully utilized his studies in Heidelberg and Herborn, since interesting lectures he attended there, gave him the spark for development of the philosophical and pedagogical opinions that became the basis of his later pedagogical realism. He also became acquainted with the new social-political movement of this period, with the so-called chiliasm (Kišš, 2001, pp. 24-25). It is based on faith in the thousand-year Christ's Kingdom of God on Earth, which will bring a happy life for mankind. He expressed the conviction that this state could only be achieved by returning to the original state which was in paradise, and then, according to Comenius, it was possible to return to the golden age of mankind. Kišš, 2001, p. 29) Already in this period, he began to ask other questions referring to universal science – *pansophy* which should bring peace and a better life to all people. (Pšenák, 2001a, p. 159).

Determining experiences of Comenius's life, which shaped his attitudes and confirmed him in the conviction of the necessity of radical change through universal reformation. During his studies in Herborn, where he spent three years, was particularly impressed by Prof. J.H. Alsted (1588-1638). He admired his efforts to harmonize world knowledge and the Bible. His theoretical system, especially encyclopedism, inspired Comenius and influenced his views in a fundamental manner. Johann Alsted was the author of the Great Encyclopaedia of the *Cursus philosophici encyklopaedia*, in which he developed the philosophy of seven free arts and gave his opinions on upbringing. (Čečetka, 1947, p. 130) J. Alsted looked for harmony in nature and human knowledge. Comenius, under the influence of these ideas, became a zealous promoter of the demand for parallelization of words and things in language teaching. His teacher, through his encyclopedic efforts, supported his decision to write the *Theatrum universitatis rerum* (Pšenák, 1991, p. 5) Comenius completed his studies according to the tradition – by travelling around the world. It was travelling in which he described himself as a *pilgrim*, which later, with regard to the persecution of non-Catholics, became his involuntary life's destiny. Due to the number of countries he visited, we can boldly say J.A. Comenius was as a globetrotter: he travelled from his birthplace Moravia to Lešna, later to Sweden, England and other European countries. He had always dealt with a noble mission on the background of personal philosophy in the pursuit of the total reformation of the current society: *all knowledge is to serve to eliminate the disputes between the people and to secure a happy life on earth.* (Váňa, 1971, p. 65) From the viewpoint of Comenius influence on the cultural roots of Slovakia, we are especially interested in his stay in Blatný Potok.

Emphasizing the importance of education in the process of renewal of society. Comenius in his work put learning and education to the highest pedestal. Such a high appreciation has been given to education only in well-developed 21 century Euro-American cultures. What is more, from a modernly designed didactics (no-

wadays pedagogy) a center of pansophy was made by him. The concept of Comenius's pedagogy is based on the omnes-omnia-omnino, i.e. all people – all things – in all ways. (Pšeniák, 2001, p.160) He pointed out so called pansophic width of education – all people should be educated in everything which is essential for life. (Pšeniák, 1991, p. 19)

In the history of learning theories, there is a dispute between different opinions about what good education really is. J.A. Comenius was among the advocates of the theory of connecting education with the life of society, its rational functioning and moral behavior (doing): "*When we take into consideration the nation with good education and look into the order of things, everything is like in the watch: when something moves, everything moves because the wheel pulls another wheel depending on the amount of weight and size*". (Comenius, 1956, p. 241) Comenius sees the essence, the basis of social order and law in the nation in a good preparation for life and in good education. (see Comenius, *Fortune of the Nation*) On the highest place he puts "balanced" education as a state of personality, manifested in cultivation and personal culture of man. He uses the word "balanced" in the sense of something proportionally aligned, individual to the overall, and expressing symmetry, uniformity or harmony of the alignment of the individual elements of the overall picture of the individual educational features. (Cabanová, 2004, p.12) Such versatile qualities, in proportionate representation should be acquired and accepted by all people in processes of upbringing and education. As a representative of the philanthropic movement, he saw the only way to improve the lives of people by reviving humanity through education as such. He understood upbringing as the *correction of mankind, as bringing man out of blunder, as finding the truth and order* (Kasper-Kasper, 2008, p.11) by the way of refining everyone, emphasizing the need for broad, versatile and encyclopedic orientation of education, (Čečetka, 1947, p. 135) as he was convinced that *science need not be hidden in the books for scholars, knowledge must be made available to everybody*.

Despite persecution and complicated life fate, Comenius remained an idealist believing in the human good. Like Socrates, he had the inner conviction that the knowledge of goodness itself could lead people to become better in their own core. Comenius tried to revive humanity through the development of an individual, his/her individual features – reason, speech and deeds. In the scholastic era of theorizing, he preferred theory to practice: *Comenius's fundamental inclination to creative activity was reflected in a significant proposal for the education of all youth, in Didactics*. (Mátej et al., 1976, p.79)

In the 17th century Slovakia was the agrarian part of the Austro-Hungarian Empire. Comenius visited the territory of Austria-Hungary many times. Besides his personal trips – as he had close relationship to Púchov, Prešov and other towns in eastern Slovakia – he also travelled to Blatný Potok (a place of his work) through Skalica, Trnava, Púchov, Levoča and Prešov. (Pedagogical encyclopedia of Slovakia, 1984, p. 427) He had always been interested in local affairs. However, his only long-term stay was in Blatný Potok in the Austro-Hungarian Empire between 1650 and 1654. The town was lying in Transylvania, nowadays it is a city

situated in the territory of Hungary (Sárospatak). Comenius came here in the period after the Westphalia Peace (1648), which considerably hit the lives of all Czech non-Catholics, (Pšenaák, 1992). He came on the personal invitation of the prince Zigmund Rákóczi in 1651 who asked him to reform education at that period of time. During his stay, J.A. Comenius lived directly in the court of the widow Zuzana Lorantffy-Rákócziová and her sons Zigmund and Juraj. He became acquainted with them through his personal friend and visionary M. Drábík (Bernát, 2000) who encouraged Comenius's political hopes. J.A. Comenius had stayed in Blatný Potok for only a few years but his most famous and most important pedagogical works – such as the *School by Play (Schola ludus)* textbook and especially the *Visible World in Pictures (Orbis sensualium pictus)* – known under the short name as *Orbis pictus* – were written here. In particular, *Orbis pictus* outlined other higher ways of searching a light, reliable and non-violent method of language teaching associated with the acquisition of factual knowledge. (Kováčiková, Turanská, 1999) It contains 150 exercises, each of them is represented by pictures with numbered items; below each picture there is a text that describes the image with the words corresponding to the item in the image. Not only in Europe, but around the world generations of pupils of national schools had been taught from this textbook. This famous work was published only as a sample text under the name of *Lucidarium* in Blatný Potok in 1653, as mentioned in the preface to the publication of *Gentilis felicitas* by J. Pšenaák. In its full version the publication it was published in S. Brewer's Press in Nürnberg in 1658 thanks to D. Sinapia Horčíčka and J. Bubenek.

Establishment of pansophic school. Comenius was one of the few pedagogical theorists who had enjoyed recognition during their lives. Since the royal family also regarded J. A. Comenius as an internationally renowned expert, in order to modernize their school, he was allowed to practically realize the idea of pansophism. On their call, he made a proposal to reform the *Illustris Patakinæ Scholæ idea* (Pšenaák, 1992). The pansophic school in Blatný Potok was founded on November 24, 1650. (Srogoň, 1981)

Of more thematically broader focus is Comenius's *Happiness of the nation (Gentis Felicitas)*, in the subtitle *as a mirror set for those who want to know whether they are happy and how they can become happy* (1652) specially devoted to his host, *to the brightest Transylvanian prince Juraj Rákóczi*. In this work, he confronted socio-political situation of the Kingdom of Hungary with the model of the ideal nation and in the 7th point he defines eighteen parts, respectively, degrees of happiness of the nations. (Comenius, 1985b, p. 20) In this context, he analyzed the key features of stability and pointed to the educational-political nature, since in the part fifteen he again pointed out that the happiness of the nation also lied in the good education of youth. At the same time he criticized the economic and socio-cultural conditions in Kingdom of Hungary and addressed his comments to the Hungarians. But his advice is quite general. As he was concerned about education of all people, he created a modern definition of the nation: *...a number of people born from the same tribe living in the same place in the world (as if they were in*

a common house which they call a homeland) using the same language, and associated with these bonds of common love, consistency and endeavors for the common good. (Comenius, 1985b, s. 24) From the writings of those times, we learn what a big obstacle he saw in laziness and general cultural backwardness. The work *Gen-tis felicitas* is a thematic enlargement and completion to the school manifestations from Blatný Potok. However, it also has a wider political significance. Comenius wanted the anti-Habsburg group to be politically and culturally elevated to better resist further struggle with its opponents. (Mátej et al., 1976, p. 90) At that time Comenius was completing his most extensive work *General Consultation on an Improvement of All Things Human*. During his stay in the Kingdom of Hungary, he continued working on the ideas of universal remedy, which can be seen in the works such as *The Secret Speech of Nathan to David and Even more secret speech*. The solution to the progress of the cultural and social development of the Kingdom of Hungary and Europe was seen in comprehensive pansophistic education through spreading of books, establishment of modern schools and creation of a peaceful association of scientists. In spite of the considerable effort associated with the waiver of his many plans or resolutions, J.A. Comenius, as a representative of the pansophistic school, failed to accomplish all his intentions in Blatný Potok because he encountered non-understanding of the part of the teaching staff. (Pšeniák, 1992)

At the time of building a pansophistic school in Sárospatak, he also reworked the set of textbooks. As a modern teaching tool, he used the inclusion of school games into the learning/teaching process. His participation in the progressive educational process was complemented by fruitful pedagogical work: *Commonplace School, the School by Play* and the above-mentioned *Visible World in Pictures*. He also created other works and gave further inspirational lectures and argumentative speeches, such as: *The Idea of the Bright Potok School, About the Difficulties of the pansophistic study, How to use the books deliberately, the main tool of education, the Latin school, divided into three classes, About the obstacles of pansophistic study, Panegyric about the right method, Usefulness of a precise nomenclature of things, Fortius once again alive or how to eliminate laziness from schools, rules of morality.* (Pšeniák, 1991, pp. 9-10)

It is clear from his other writings that his decision to accept an invitation to come to Blatný Potok was motivated besides the opportunity to realize the image of his modern school in practice also by political reasons. His intention was to persuade the Rákóczians to take a larger part in other anti-Habsburg speeches. Since the death of the prince Zigmund Rákoczi in February 1652 there was a marked deterioration in the working conditions of J. A. Comenius. He was not satisfied with the conditions in his reformed school, and he was also disappointed in his political hopes. Therefore, in 1654, at the request of the Czech exiles in Poland, he went on a journey from Transylvania to Leszno. (Srogoň, 1981, Pšeniák, 1991)

Contacts with cities in the eastern Slovakia. On the way from Sárospatak Comenius was greeted by the city dignitaries from Prešov and Levoča. In particular, Juraj Curiani and Jan Sartorius suggested him in 1651-1652 to become the

manager of the Prešov higher school. (more in Pšenák, 1991). Rector of Prešov higher school Jan Mathaeides worked with textbooks and methods created by J.A. Comenius. Thanks to the resistance of the Prešov City Council caused by counter-reforming activities, the goal of J. Curiani and J. Sartorius failed to be realized. J.A. Comenius definitively left Transylvania in June 1654 and returned to Poland. Before leaving he wrote a political tract dedicated to Juraj Rákoczi which defined the rights and needs of nations in relation to their rulers. The results of his own work in the Kingdom of Hungary were summed up thanks to the Lecture of Consolidation of Blatný Potok School Works on 2 June 1654. (Srogoň, 1981, p. 87)

Response to Comenius thoughts in Slovakia. Upper Kingdom of Hungary (the territory of today's Slovakia) was a place where in modern times various cultures and different streams of thoughts flowed, enveloped and enriched each other. The contacts with the Moravian and Czech populations were particularly alive. The ideas of J. A. Comenius had been spreading in Slovakia since the year 1620, when after the cruel reprisals of non-Catholics, the members of the Unity of Brotherhood, Czech Evangelicals and Baptists found their new home in the territory of today's Slovakia. (More precisely, J. Pšenák: Preface to the work of Comenius *Happiness of the Nation*, 1991, p. 5).

Slovakia, due to its geographical proximity, was a place which was culturally close to Comenius. As we mentioned above, it was a place close to him (due to emotional bonds) *by tribe and by origin*. (Pšenák, 1992, p. 1-4) If we want to analyze more deeply the relationship and influence of Comenius on later cultural events and social thinking of Slovakia, we can rely on the periodization of František Karšai who in the overall picture of *Comenius's relations to Slovakia during his life* shows three stages:

1. *Relations to Slovakia before the arrival to Kingdom of Hungary in 1650,*
2. *Relations during Blatný Potok stay in the years 1650-1654,*
3. *Relations after his departure from the Kingdom of Hungary till the end of his life in 1670.* (Karšai, 1970).

John Amos Comenius helped spreading and consolidating the ideas of Protestantism. In 1633 Slovak inhabitants of the Protestant faith knew, thanks to Comenius, the work of Brayly *Praxis Pietalis in the Slovak translation* which was printed by Levoča Press (Pšenák, 1992, pp. 1-4). J.A. Comenius travelled to Slovakia from his young age *he knew it from his own experience, he knew its people, their thinking and everyday struggles*. (Karšai, 1970, p. 12) It is clear from the period documents that besides the geographical proximity of Moravia and Slovakia, Comenius's good relationship with Slovakia was also influenced by other circumstances. As the historian Ivan Rumanovský (1993) found out in archive documents, the daughter of Comenius Dorota Kristina was married to D. Molitor from Púchov, whom Comenius visited several times. These circumstances contributed to his visits to Slovakia even before his visit to Blatný Potok. The influence of Comenius's ideas was deepened not only by his stay in Blatný Potok, but also by his close relations and contacts with the Prešov College (Dupkala, 1999, Karšai, 1967, Mátej et al, 1976).

Štúr's group. The period of Slovak renewal at the end of 19th century can be boldly called the century of Comenius's renaissance in the Slovak pedagogy, (Pšenák, the response of Comenius http) when his personality and humanistic views were the inspiration for such personalities as Ľudovít Štúr. He liked Comenius's views – especially the ideal of general humanity, idea of mankind improvement through education, waking up the national awareness through love to mother tongue and the care for national and higher education.

Teachers of the first three Slovak grammar schools. Slovak education scholars were proudly aligning with Comenius's pedagogical ideas. They found their use in grammar schools in Revúca, Kláštor pod Znievom, Turčiansky Sv. Martin. His works were later discovered by other teachers particularly through magazines (Mátej et al, 1876). Famous cultural personalities, writers and poets Pavol Orságh Hviezdoslav, Svetozar Hurbán Vajanský and Samo Bohdan Hroboň wrote celebratory songs about him.

The origin of Slovak comeniology. In the second half of the 19th century, modern comeniology emerges in Slovakia as a result of the systematic scientific interest in the works of Comenius by several experts. His *Great Didactics* first appeared in Slovakia in the Slovak translation after the liberation of Czechoslovakia in 1954. Later also his other works were published. Many scientific works and publications were published in Slovakia in order to inform readers about the work and life of this great pedagogue, about his social and pedagogical insights and his influence on Slovak pedagogy. During the course of the three centuries, Slovak pedagogues showed great interest in the work of this teacher of the people and developed his pedagogical heritage. (Kováčiková, Turanská, 1999) Comenius's pedagogical realism put his own peculiar seal on the whole development of pedagogical thinking in Slovakia. Slovakia had at the end of 19th century Ján Kvačal, the world-class comeniologist, who became one of the founders of the world comeniology (Mikleš). J. Kvačal, as well as other Slovak comeniologists – F. Karšai, Ľ. Bakoš, J. Ččetka, J. Mikles, J. Mátej, J. Schubert, M. Hamad, F. Kalesný, I. Kišš, L. Bernát, J. Pšenák and others - helped to develop and promote the pedagogical heritage of J.A. Comenius across Slovakia (Pšenák, 1992).

Ján Radomil Kvačala (1862-1934) showed interest in the work of J.A. Comenius since his young age. Already in 1913, the work of Jan Kvačal concerning J. A. Comenius, written in the Slovak language (Srogoň, 1981), attracted the attention of the Slovak cultural public. While working at the Evangelical High School of Theology in Bratislava, he dealt with the influence of J.A. Comenius on contemporary world famous pedagogues (J. Dewey, J. Natorpa and others). He was writing articles on educational issues, especially on issues of university education (e.g. in Religious Letters, in Elán and others) (Hýbl, 1991).

These pedagogues, as well as others (more in detail in Pšenák, 2011), helped to keep alive and develop the spiritual inheritance of Comenius in Slovakia. His heritage in pedagogy is still alive, even in the minds of ordinary teachers. The Ministry of Education of the Slovak Republic annually grants the award of a large

or small plaques of J.A. Comenius to the best teachers in Slovakia (Kováčiková, Turanská, 1999).

The period of promotion of the ideas of J.A. Comenius in Slovakia in the second half of the 20th century. Remarkable spreading of the ideas of Comenius was done through the publishing and distributing of his works translated into Slovak language. Comenius's works were published in Levoča, Bardejov, Bratislava, Trenčín and Žilina (more in detail in Zrubec, 2005). The first work, which was published in 1945 in the Slovak language, was the *Labyrinth of the World and Paradise of the Heart* (1952). In the year 1954 the basic pedagogical work of Comenius was published under the name *The Great Didactics*. It was translated from Latin to Slovak by Miloslav Okál (more in detail in Pšenák, 2008). In Slovak Pedagogical Publishing House in Bratislava there were published *Selected Writings II* (1956), *Selected Writings III* (1957) and *Selected Writings IV* (1958) in the years 1956-1959.

In 1958 *Orbis sensualium pictus quadrilinguis* came out as a photolithographic pre-print of his four-language edition (Latin, German, Hungarian and Czech), which was published in Levoča in 1685. *Orbis pictus* also became a popular textbook across Slovakia and it was used for more than 150 years (Kováčiková, Turanská, 1999). It was published in Levoča and Bratislava thirteen times. In 1965 a Slovak translation of *Informatorium of pre-school* by E. Kettner was published to satisfy the needs of students of pedagogical schools and to educate the teachers who already taught in pre-schools. This piece was published at the 300th anniversary of the death of Comenius (1970) by Comenius University in the translation of Jozef Mistrik.

Professor J. Mikleš (1911-1971) points out the direct connection of the progressive pedagogical tradition of the school of Banská Bystrica with the promotion of the ideas of J.A. Comenius in Slovakia (Kováčiková, 2007). These studies of J. Mikleš enriched the Slovak comeniology with their contents. (Cabanová, 2007, Mátej, 1976, Pšenák, 2008) Also comparative studies are included in this area. They deal with the comparison of opinions of M. Bela and D. Lehotský and those of J.A. Comenius. J. Mikleš, as a erudite comeniologist, pointed out their consistency in the specific areas of pedagogical problems (Zrubec, 2005, Pšenák, 2011).

With his textbooks, he had influenced the educational system of that time. (Reble, 1995, 89) The ideas of Comenius also influenced the internal regulations of the first preparatory schools for teachers (Mikleš, 1990). According to J. Mikleš the laws in many passages almost literally quote Comenius, even if his name is not mentioned. From a historical perspective, the importance of these laws has been appreciated especially because they expressed teachers' desire for continuous education, encouraged teachers to consult and exchange pedagogical experience and represented the basis for expressing opinions on the personality of teacher.

Jozef Pšenák was born in 1939. At the beginning of his career he worked at the Pedagogical Secondary School in Modra as a secondary school teacher. For many years he was working as a professor of history of education and pedagogy at the Faculty of Philosophy, Comenius University in Bratislava and worked for a

while also at the Catholic University in Ružomberok. At the end of his scientific career he lectured at the Faculty of Humanities, University of Žilina. In Ružomberok his work *Slovak school and pedagogy of 20th century* was published in 2011. During his active pedagogical work, he gave several speeches about the re-releases of this great man and he also organized a conference on the anniversary of John Amos Comenius.

Slovak conferences organized in honour of J.A. Comenius. Activities of the Philosophical faculty of UPJŠ in Prešov should be positively valued as in 1970 the faculty organized an international conference called: *John Amos Comenius and Slovakia*. For the first time, his heritage in relation to Slovakia had been assessed at that conference. Additional comeniological conferences took place in Prešov in 1972, 1975 and 1980 (Kominarec, Repel', 2003). Slovakia dignifiedly participated in the world celebrations of the 400th anniversary of the birth of John Amos Comenius. The jubilee was an opportunity for looking back at the comeniological research and for the re-publication of several works by Comenius (more in detail Pšenák, 2008): *The Great Didactics, Education for all, Selection from the Potok writings and speeches of Jan Amos Comenius, Gentis felicitas, Informatorium of pre-school, Regulations for a well-organized school*].

The last comeniological event at Comenius University was the international conference *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica and the heritage of John Amos Comenius for the Third millennium* held on 13-14 of November, 2000. Comenius University in Bratislava organized this scientific event on the occasion of the 330th anniversary of the death of the teacher of nations in order to analyze the individual parts of the General Consultation. The contribution of the conference was a critical alignment with the Czech translation of the *General Consultation* (1992). The Consultation should be interpreted in historical contexts based on the findings from the history of philosophy of 16-17 centuries. The ideas expressed in the individual parts of the Consultation still address the professional public. They indicate the direction and ways out of the personal and social labyrinths. International communication and the peaceful life of people in the world are values that the whole world is striving for.

The popularization of the work of J.A. Comenius in the period of information technologies. The Slovak National Library in Martin has in its archives several valuable Comenius works: from its funds some of J.A. Comenius's precious works have been digitalized for the general public. The ideas of John Amos Comenius are still alive, but thanks to digitization his works are far more available to pedagogical and also non-professional public also in an electronic way.

Conclusion

Comenius's treasure of ideas has become a permanent part of Slovak culture. It is stunning that the thoughts of the man who was born in the 16th century are still alive and up-to-date. The ideas of J. A. Comenius about the teaching process, the organization of school work, or about education as such, are still being used today. There are only few things we can call him out for. He deserves to be

called "father of modern pedagogy". The works by Potok are reflections of Comenius's great pedagogical and socio-political ideas. Although he spent only a short period of time on the territory of Austria-Hungary, it was one of the most creative periods of his life, leaving a permanent trace on his heritage. Comenius was and still is a recognized personality in Slovakia. In Bratislava there is a university that bears his name – Comenius University. J.A. Comenius despite his forced exit from the territory of the present Slovakia did not stop developing relations with the inhabitants living there. He could rely on the experiences from his young age when there was a closer connection between the Kingdom of Hungary and Moravia. According to Karšai (1970), hardly any of the leading Czech thinkers is so close in his/her origin and roots to Slovaks as the teacher of nations, John Amos Comenius. Today it is widely known that his generic name was Segeš and his ancestors moved to Moravian Slovakia from Slovakia. The Slovaks worship the ideas of Comenius up to this day.

Bibliography

- Bernát, L. (2000). Čudné priateľstvo. *Historická revue* 5 / 2000, ročník XI.
- Cabanová, V. (2004). Niekoľko poznámok k vzdelávaniu a vzdelaniu v cieľovom úsilí rozvoja harmonickej osobnosti. *Disputationes scientificae Universitatis Catholicae in Ružomberok*. Roč. 4, č. 4.
- Cabanová, V. (2007). Ján Mikleš a jeho prínos pre rozvoj dejín predškolskej pedagogiky. In: *Ján Mikleš (1911-1997) významná osobnosť dejín pedagogiky*. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica.
- Čapková, D. (1992). *Učiteľ učiteľov*. Bratislava: SPN.
- Čečetka, J. (1947). *Pedagogika*. Liptovský Mikuláš: Tranoscus Dupkala, R. (1999). *Prešovská škola*. Prešov: ManaCon.
- Hýbl, F. (1991). Ján Kvačala a moravský soubor Veškerých spisů J. A. Komenského. In: *Česko-slovenské vztahy v rokoch 1918-1938*. Košice, FF UPJŠ
- Karšai, F. (1967). Prešovské kolégium v dejinách pedagogiky. In: Sedlák, I. (eds.): *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.
- Karšai, F. (1970). *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Bratislava.
- Kasper, T., Kasperová, D. (2008). *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada Publishing.
- Kišš, I. (2001). Zvláštnosti Komenského teológie ako zdroj jeho všenápravných snáh. *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica a odkaz J.A. Komenského pre tisícročie*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Kolektív autorov (1984). *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. Bratislava: SAV.
- Komenský, J.A. (1956). *Vybrané spisy II*. Bratislava: SPN nakladateľstvo.
- Komenský, J.A. (1985a). *Ako dômyselne používať knihy, hlavný nástroj vzdelávania*.
- Komenský, J.A. (1985b). *Šťastie národa (Gentis Felicitas)*. Martin: Osveta.
- Komenský, J.A. (1991). *Predpisy pre dobre organizovanú školu*. Bratislava, SPN.
- Komenský, J.A. (1992). *Vševýchova (Panpedia)*. Bratislava: Obzor

- Kominarec, I., Repel', M. (2003). *Prešovské evanjelické kolégium a jeho osobnosti*. Prešov: Prešovská univerzita.
- Kováčiková, D., Turanská, E. (1999). *Kapitoly zo všeobecnej pedagogiky a dejín školstva a pedagogiky*. Zvolen.
- Kováčiková, D. (2007). *Ján Mikleš (1911-1997) jeho pedagogická a vedecká činnosť*. Banská Bystrica: vedecká knižnica.
- Macháčik, D., Oberuč, J., Cabanová, V. (2008). *History of pedagogy (Abstracted chapters)*. Žilina: Žilinská univerzita.
- Mátej, J. kol. (1973). *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava: SPN
- Mátej, J. (1962) *Ján Kvačala, život a dielo*. Bratislava: SPN.
- Mátej, J. (1976). *Portréty slovenských pedagógov a vlasteneckých učiteľov*. Bratislava, SPN.
- Mikleš, J. (1990). Mesianistická idea v humanistickej poézii Jána Amosa Komenského a Jána Duchoňa. In: *Štúdiá comeniana et historica*. Bratislava, č. 42/20.
- Pšenák, J. (red.) (1992). *Výber z potockých spisov a reči Jana Amosa Komenského*. Bratislava, Univerzita Komenského.
- Pšenák, J. (1991). *Jan Amos Komenský*. Martin: Matica slovenská.
- Pšenák, J. (2001). Panpedagogická paradigma J.A. Komenského. In *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica a odkaz Jana Amosa Komenského pre tisícročie*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Pšenák, J. (1992). Jan Amos Komenský a Slovensko. K 400 výročiu učiteľa národov J. A. Komenského. In *Naša univerzita*, roč. XXXVIII, marec, č. 7.
- Pšenák, J. (2011). *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia*. Ružomberok, Katolícka univerzita.
- Pšenák, J. (2008). *Ohlas diela J. A. Komenského*. Available at <https://uniba.sk/o-univerzite/historia/j-a-komensky/zivot-a-dielo-j-a-komenskeho/ohlas-diela/>
- Reble, A. (1995). *Dejiny pedagogiky*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Rumanovský, I. (1993). Kameňovanie odvážnych. *Literárny týždenník* dňa 27.8.1993.
- Srogoň, T. a kol. (1981). *Dejiny školstva a pedagogiky*. Bratislava: SPN.
- Suja-Žiak, J. (2005). *Jan Amos Komenský*. Bratislava, SNN 6. 12. 2005, čís. 25, roč. 16/20/, [cit. 2010-10-02]
- Štverák, V. (1983). *Stručné dejiny pedagogiky*. Praha, SPN.
- Šubrt, J., Vinopal, J. a kol. (2013). *Historické vedomí obyvateľ Českej republiky perspektívou sociologického výskumu*, Praha: Karolinium.
- Váňa, J. a kol. (1971). *Dejiny pedagogiky*. Bratislava: SPN.
- Zrubec, L. (2005). Slovensko a J.A. Komenský. *Kultúra – dvojtýždenník závislý od etiky*. Available at: <http://www.kultura-fb.sk/new/old/archive/5-4-21.htm>

Slovak version

Ako uvádza český historik František Palacký Jan Amos Komenský je považovaný za „jedného z najpamätnejších mužov všetkých čias a národov“. Polyhistor, spisovateľ, jazykovedec, prírodovedec, humanista, filozof, politik a reformátor je oprávnené označovaný aj ako učiteľ národov, ktorý v období 17. storočia, hoci žil v epoche, v ktorej sa jednotlivec identifikoval ako príslušník národa, predstihol dobu a duchovne sa cítil byť predovšetkým Európanom.

Z hľadiska rozvoja vtedajšieho myslenia J.A. Komenský vytvoril na prelome medzi humanizmom a barokom originálny filozoficko-pedagogicko-teologický systém, v ktorom filozofické a pedagogické názory prepájal s vierou v Boha. V epoche, v ktorej žil bol nepochybne najvýraznejším a všeobecne uznávaným školským reformátorom, osobnosťou, ktorá prostredníctvom pedagogických názorov určovala vývoj a formovanie viacerých nových prístupov a preto nie je nijak nadsadené, že ho považujeme za „jednu z najvýraznejších osobností pedagogickej vedy“. I keď v prostredí nemecky hovoriacich krajín sa stal pomerne rýchlo známym, v slovanskom kultúrnom rámci dosiahol nepomerne väčší úspech a všeobecné uznanie, ktoré vo vedomí ľudí pretrváva až do súčasnosti. Na druhej strane, keďže mal schopnosť odpútať sa od tradičného stredovekého nazerania na svet a vidieť ďaleko do budúcnosti ľudstva, svojimi názormi na rôzne aspekty spoločenského života ďaleko predstihol svoju dobu a svojou veľkou mierou humanity (Čapková, 1992: 53) edukácie a lásky k človeku zostal v svojej dobe v mnohých ohľadoch nepochopený (Reble, 1998: 88).

K pohnutým životným osudom Komenského

Okolnosti miesta narodenia i samotného pôvodu J.A. Komenského sú dodnes predmetom sporov. Niektorí autori ako napr. Zrubec v knihe „Slávni Slováci sveta“ (2000, 2001) na základe výskumov O. Kollárika (1988), F. Kalesného, I. Rumanovkého a ďalších, zaradili Komenského vzhľadom na jeho slovenské korene, medzi Slovákov. Iní odborníci, ako napr. I.S. Králik považujú Komenského za Čechoslováka, ďalší ho považujú za Morávu, alebo Čecha. Hrdosť Čechov na Komenského potvrdzujú aj sociologické štúdie, ktoré ho v poradí popularity v českej verejnosti zaraďujú hneď za kráľom Karolom IV na druhé miesto (Šubrt, Vinopal a kol., 2013).

Zrejmy je aj vplyv nepriaznivých okolností jeho životného osudu na systematické vzdelávanie, ktoré začalo u Komenského neskoro. Len zhodou okolností dostáva príležitosť v šestnástom roku života zásluhou biskupa Jana Laneckého a Karla Staršieho zo Žerotína (Pšenák, 1991, s. 5) študovať v Nemecku (1611-1614). A tak prichádza na saskú Akadémiu v Herborne a neskôr na Univerzitu do Heidelbergu (Srogoň a kol.). Práve v Herborne mal v roku 1613 svoju prvú vedeckú diskusiu s prevažne filozoficko-kozmozologickou tematikou (Pšenák, 1991, s. 6). Komenský štúdium v Heidelbergu a v Herborne plne využít-

koval, nakoľko práve zaujímavé prednášky mu dali podnet k rozvoju filozofických a pedagogických názorov, ktoré sa stali základom jeho neskoršieho pedagogického realizmu. Tu sa oboznámil aj s novým sociálnopolitickým hnutím tohto obdobia, s takzvaným *chiliazmom* (Kišš, 2001: 24-25), ktorý je založený na viere v tisícročné Kristovo kráľovstvo Božie na Zem a ktoré nastolí pre ľudstvo šťastný život. Vyjadril presvedčenie, že tento stav je možné dosiahnuť len návratom k pôvodnému stavu aký bol v raji a až potom je podľa Komenského možný návrat do zlatého veku ľudstva (Kišš, 2001: 29). Už v tomto období si začína klásť aj ďalšie otázky smerujúce k vševede, čiže pansofii, ktorá by mala všetkým ľuďom priniesť mier a lepší život (Pšenák, 2001a: 159).

Určujúce zážitky života Komenského, ktoré formovali jeho postoje utvrdzujúce ho v presvedčení nevyhnutnosti radikálnej zmeny prostredníctvom všenápravy. Počas štúdií v Herborne, kde strávil tri roky, na neho silne zapôsobil predovšetkým profesor J.H. Alsted (1588-1638), ktorý mu bol sympatický úsilím o harmóniu svetského poznania a bibliie. Jeho teoretický systém inšpiroval Komenského a zásadným spôsobom ovplyvnil jeho názory, najmä encyklopedizmus. Johann Alsted bol autorom veľkej encyklopédie *Cursus philosophici encyklopedia*, v ktorej rozvíja filozofiu i sedem slobodných umení a podáva názory na výchovu (Čečetka, 1947: 130). J.H. Alsted hľadá harmóniu v prírode a v ľudskom poznaní. Komenský sa pod vplyvom týchto myšlienok stal horlivým propagátorom požiadavky paralelizmu slova a vecí v jazykovom vyučovaní. Práve jeho učiteľ svojimi encyklopedickými snahami podporil v ňom rozhodnutie napísať *Divadlo veške-renstva věcí* (Pšenák, 1991: 5).

Štúdium podľa dobových zvyklostí zavŕšil Komenský cestovaním po svete. Práve cestovanie, v ktorom sám seba označoval za pútnika, sa neskôr, vzhľadom na prenasledovanie nekatolíkov, stalo jeho nedobrovoľným životným údelom. Vzhľadom na množstvo navštívených krajín môžeme smelo J.A. Komenského označiť ako svetobežníka: z východiskového bodu rodiska na Morave, do poľského Lešna, neskôr do Švédska, do Anglicka a do ďalších krajín Európy. Všade pôsobil so vznešeným poslaním na pozadí osobnej filozofie v snahe o všenápravu dobovej spoločnosti: „všetko poznanie má slúžiť na to, aby odstránilo spory medzi ľuďmi a zabezpečilo ľudstvu šťastný život na zemi (Váňa, 1971: 65). Z pohľadu vplyvu Komenského na kultúrne korene Slovenska nás zaujíma predovšetkým jeho pobyt v Blatnom Potoku.

Vyzdvihnutie dôležitosti vzdelania pri obrode spoločnosti

Komenský v svojich prácach pozdvihol vzdelávanie a vzdelanie na najvyšší piedestál. Takému vysokému oceneniu sa dostalo vzdelaniu až vo vyspelých euroamerických kultúrach 21. storočia. Dokonca z moderne koncipovanej didaktiky (dnes pedagogiky) urobil centrum pansofie. Konceptia Komenského pedagogiky sa zakladá na téze *omnes-omnia-omnino*, teda všetkých-všetko-všestranne. (Pšenák, 2001: 160). Išlo mu o pansofickú šírku vzdelávania, t.j. aby sa všetci ľudia vzdelávali vo všetkom, čo je pre život podstatné (Pšenák, 1991: 19).

V histórii teórií vzdelávania dochádza k sporom medzi rôznymi názormi o tom, čo skutočne dobré vzdelávanie predstavuje. J.A. Komenský patril medzi zástancov teórie spájania vzdelávania so životom spoločnosti, jej racionálnym fungovaním a mravným správaním (konaním): „U národa dobrého vzdelania, keď sa dívame na poriadok, ktorý majú v správe vecí, je všetko ako v hodinách, kde keď sa jedno pohne, rozhybe sa všetko, lebo koliesko ťahá koliesko podľa počtu, miery a váhy“ (Komenský, 1956: 241). V kvalitnej príprave na život, v dobrom vzdelaní vidí Komenský podstatu, základ spoločenského poriadku a práva v národe. (bližšie Komenský, Šťastie národa) Najvyššie kladie „vyvážené“ vzdelanie ako určitý stav osobnosti, prejavujúci sa kultivovanosťou, osobnou kultúrou človeka. Slovo „vyvážené“ používa vo význame ako niečo proporcionálne zladené, jednotlivé k celkovému vyjadrujúce symetrickosť, rovnomernosť či harmonickosť zladenia jednotlivých prvkov celkového obrazu jednotlivých stránok vzdelania navzájom (Cabanová, 2004: 12). Takéto všestranné kvality v primeranom zastúpení by mal človek v procese výchovy a vzdelávania nadobudnúť a prijať za svoje. Podobne, ako predstavitelia hnutia filantropizmu, videl cestu na zlepšenie života ľudí, obrodu ľudstva jedine prostredníctvom vzdelania. Výchovu chápe ako „nápravu ľudstva, ako vyvedenie človeka z blúdenia, ako nájdenie pravdy a poriadku“ (Kasper-Kasperová, 2008: 11) a to zušľacht'ovaním všetkých, pričom zdôrazňoval potrebu širokého, všestranného, k encyklopedickosti smerujúceho vzdelania (Čečetka, 1947: 135) nakoľko bol presvedčený, že „náuky netreba skrývať do kníh pre učencov, vedomosti treba sprístupniť pre všetkých.

Napriek prenasledovaniu i zložitým životným osudom zostal Komenský idealistom veriacim v ľudské dobro. Podobne ako Sokrates mal vnútorné presvedčenie, že už samotné poznanie dobra môže viesť k tomu, že sa ľudia stanú vo svojej podstate lepšími. Komenský sa touto cestou usiloval o obrodienie človečenstva prostredníctvom rozvoja jednotlivca, jeho jednotlivých stránok – rozumu, reči a činov. V scholastickej ére teoretizovania uprednostňoval teóriu pred praxou: „bytostný sklon Komenského k tvorivej činnosti sa prejavil na významnom návrhu na vzdelanie všetkej mládeže, v Didaktike“. (Mátej a kol., 1976: 79).

Slovensko bolo v 17. storočí agrárnou súčasťou Rakúsko-Uhorskej monarchie. Komenský navštívil územie Rakúsko-Uhorska viackrát. Okrem ciest z osobných dôvodov, keďže mal blízky vzťah k Púchovu, k Prešovu i k ďalším mestám na východnom Slovensku, cestoval pracovne do Blatného Potoka cez Skalicu, Trnavu, Púchov, Levoču a Prešov (Pedagogická encyklopédia Slovenska, 1984: 427) všade sa zaujímal o miestne pomery. Dlhodobejším je však len jeho pobyt na území Rakúsko-Uhorska v Blatnom Potoku v rokoch 1650 až 1654, v meste ležiacom v Sedmohradsku, v súčasnosti mesto ležiace na území Maďarska (Sárospatak). Pobyt sa uskutočnil v období po uzavretí Vestfálskeho mieru (1648), ktorý ťažko zasiahol do života všetkých českých nekatolíkov. Na základe osobného pozvania sedmohradského kniežaťa Žigmunda Rákócziho sa v roku 1651 dostal do jeho rodiny. Dostal od kniežaťa ponuku, aby zreformoval tamojšie školstvo. Počas pobytu J.A. Komenský žil priamo na dvore vdovy Zuzany Lorantffyovej-Rákócziovej i jej synov Žigmunda a Juraja. Zoznámil sa s nimi pro-

stredníctvom osobného priateľa a vizionára M. Drábika (Bernát, 2000), ktorý povzbudzoval v Komenskom politické nádeje. J.A. Komenský sa do Blatného Potoka uchýlil len na pár rokov, no práve tu vznikajú jeho najznámejšie a najvýznamnejšie pedagogické diela – ako učebnice Škola hrou (*Schola ludus*) a najmä Svet viditeľných vecí v obrazoch (*Orbis sensualium pictus*), známy pod skráteným názvom ako *Orbis pictus*. Najmä toto svetovo uznávané dielo načrtlo ďalšie vyššie spôsoby v hľadani ľahkej, spoľahlivej a nenásilnej metódy jazykového vyučovania spojeného s osvojovaním vecných poznatkov, nakoľko obsahuje 150 cvičení, z ktorých každé je uvedené obrázkom s očíslovanými predmetmi, pod obrázkom sa nachádza text, ktorý opisuje obrázok so slovami, zodpovedajúcimi predmetom na obrázku (Kováčiková, Turanská, 1999). Z tejto učebnice sa učili celé generácie žiakov národných škôl nielen v Európe, ale po celom svete. V Blatnom Potoku bola táto slávna práca „Orbis pictus” vydaná len ako ukážkový text pod názvom „Lucidarium” v roku 1653, ako spomína v predhovore k vydaniu „Gentilis felicitas” J. Pšenák – v úplnej podobe vydanie vyšlo až v Norimberku v roku 1658 zásluhou D. Sinapia Horčíčku a J. Bubenku v tlačiarňi S. Brewera.

Založenie pansofickej školy

Komenský patrí medzi jedného z mála teoretikov pedagogiky, ktorí sa dočkali uznania už za svojho života. Keďže aj kniežacia rodina považovala J.A. Komenského za medzinárodne uznávaného odborníka, pri zámere modernizovať tamojšiu školu, umožnila Komenskému prakticky realizovať ideu pansofizmu. Na ich výzvu vypracoval návrh na reformu blatnopotockej školy Illustris Patakinæ Scholæ idea. (Pšenák, tamtiež) Pansofická škola v Blatnom Potoku vznikla 24. 11. 1650.

Tematicky širšieho zamerania je spis Komenského z roku 1652 Šťastie národa („Gentis Felicitas”), v podnápise „ako zrkadlo nastavené tým, ktorí chcú poznať, či sú šťastní a ako sa nimi môžu stať“ a osobitne venované svojmu hostiteľovi, je najjasnejšiemu sedmohradskému kniežat'u Jurajovi Rákocimu. V tomto spise konfrontuje sociálno-politickú situáciu Uhorska s modelom ideálneho národa a v 7. bode vytyčuje osemnásť častí, resp. stupňov šťastia národov (Komenský, 1985b: 20), v tomto kontexte analyzuje kľúčové znaky stability a poukazuje na školsko-politický charakter, nakoľko v XV. časti opätovne upozorňuje, že šťastie národa aj v dobrej výchove mládeže. Zároveň tu podáva kritiku hospodárskych a spoločensko-kultúrnych pomerov v Uhorsku a adresuje svoje pripomienky Maďarom, ale svoje rady mieni všeobecne. Pretože mu išlo o výchovu všetkých národov, v spise vytvoril modernú definíciu národa: „...množstvo ľudí, zrodených z toho istého kmeňa, bývajúcich na tom istom mieste vo svete (akoby v spoločnom dome, ktorý nazývajú vlasťou), používajúcich ten istý jazyk, a tým spojených týmito zväzkami spoločnej lásky, svornosti a snahy o obecné dobro“ (Komenský, 1985b: 24). Zo spisov z týchto čias sa dozvedáme, akú veľkú prekážku videl v lenivosti a vo všeobecnej kultúrnej zaostalosti. Práca „Gentis felicitas” je tematickým rozvedením a doplnením školských prejavov z Blatného Potoka, no malo aj širší politický význam. Komenský chcel, aby sa pro-

tihabsburský tábor povzniesol politicky aj kultúrne, aby mohol lepšie odolávať ďalšiemu boju s protivníkmi (Mátej a kol., 1976: 90). V tom čase Komenský dokončieval svoju najrozsiahlejšiu prácu Všeobecná porada o náprave ľudských vecí a počas pobytu v Uhorsku ďalej pracoval na myšlienkach o univerzálnej náprave, o čom svedčia aj ďalšie práce ako Tajná reč Nathana k Dávidovi a Reč tajnejšia. Riešenie napredovania kultúrno-spoločenského vývoja Uhorska i celej Európy videl v komplexnom pansofickom vzdelaní prostredníctvom šírenia kníh, zakladaním moderných škôl a vytvorením mierového združenia vedcov. Napriek značnému úsiliu sprevádzanému zrieknutím sa mnohých plánov či predsavzatí sa J.A. Komenskému ako predstaviteľovi pansofickej školy v Blatnom Potoku nepodarilo všetky svoje zámery uskutočniť, lebo narazil na nepochopenie časti učiteľského zboru (Pšenák, 1992).

V čase budovania pansofickej školy v Sárospataku prepracoval aj sústavu učebníc. Ako moderný vyučovací prostriedok využíval zaradovanie školských hier do vyučovania. Účasť na progresívnom vzdelávaní dopĺňala plodná pedagogická tvorba: Všedná škola, Škola hrou a už vyššie spomínaný Svet v obrazoch. Vytvoril aj ďalšie diela a predniesol ďalšie inšpiračné prednášky a argumentačné reči ako: Idea svetlej Potockej školy, O ťažkostiach pansofického štúdia, Ako dômyselne používať knihy, hlavný nástroj vzdelávania, Latinská škola, rozdelená na tri triedy, O prekážkach pansofického štúdia, Chváloreč o pravej metóde, Užitočnosti presnej nomenklatúry vecí, Fortius znova živý alebo ako vyhnat' lenivosť zo škôl, pravidlá mravnosti (Pšenák, 1991, s. 9-10).

Z ďalších spisov je zrejmé, že k rozhodnutiu prijať pozvanie do Blatného Potoka ho okrem príležitosti v praxi realizovať predstavu jeho obrazu modernej školy, motivovali aj politické dôvody. Jeho zámerom bolo presvedčiť Rákociovcov, aby sa vo väčšej miere zúčastnili na ďalších protihabsburských vystúpeniach. Od smrti kniežata Žigmunda Rákociho vo februári 1652 postupne došlo k výraznému zhoršovaniu pracovných podmienok J.A. Komenského. S pomermi v ním reformovanej škole nebol spokojný, a sklamal sa aj vo svojich politických nádejach, a preto sa v roku 1654 i na žiadosť českých exulantov v Poľsku vydal na cestu zo Sedmihradska do Lešna (Srogoň, 1986; Pšenák, 1991).

Kontakty s mestami na východnom Slovensku

Cestou zo Sárospataku Komenského pozdravili mestskí hodnostári z Prešova i Levoče. Najmä Juraj Curiani a Jan Sartorius mu už v rokoch 1651-1652 navrhli, aby sa stal správcom prešovskej vyššej školy (bližšie Pšenák). Rektor prešovskej vyššej školy Jan Mathaeides pracoval s učebnicami i metódami vytvorenými J.A. Komenským. Vďaka odporu prešovskej mestskej rady vyvolanému protireformačnými aktivitami sa cieľ J. Curianiho aj J. Sartoriusa nepodarilo realizovať. J.A. Komenský zo Sedmohradska definitívne odišiel v júni 1654 a vrátil sa do Poľska. Ešte predtým napísal politický traktát venovaný Jurajovi Rákocimu, kde definoval práva i potreby národov vo vzťahu k ich vládcovi. Výsledky vlastnej práce v Uhorsku zhrnul vďaka prednáške Dovršení školských prací potockých 2.6.1654.

Ohlasy Komenského myšlienok na Slovensku

Horné Uhry (územie dnešného Slovenska) boli v období novoveku miestom, kde sa prelínali, stretali a navzájom obohacovali rôzne kultúry a rôzne myšlienkové prúdy. Osobitne živé boli kontakty s moravským a českým obyvateľstvom. Myšlienky J.A. Komenského sa na Slovensku šírili od r. 1620, keď po krutých represáliách nekatolíkov príslušníci Jednoty bratskej, českí evanjelici a novokrstenci nachádzali svoj nový domov na území dnešného Slovenska (Bližšie J. Pšenák Predhovore k práci Komenského „Šťastie národa“, Martin, 1991: 5).

Slovensko bolo vzhľadom na geografickú blízkosť miestom, ktoré bolo Komenskému kultúrne blízke, no ako sme už spomínali vyššie, pre citové väzby bolo mu blízke rodom i pôvodom (Pšenák, 1991/1992, s. 1-4). Ak by sme chceli bližšie analyzovať vzťah a vplyv Komenského na neskoršie kultúrne dianie a spoločenské myslenie Slovenska, môžeme sa oprieť o periodizáciu Františka Karšai, ktorý v celkovom obraze Komenského vzťahov k Slovensku za jeho života sa ukazuje tri etapy:

1. vzťahy k Slovensku pred príchodom do Uhorska v roku 1650,
2. vzťahy počas blatnopotockého pobytu v rokoch 1650-1654,
3. vzťahy po odchode z Uhorska do konca jeho života v roku 1670 (Karšai, 1970).

Jan Amos Komenský pomáhal šíriť a upevňovať myšlienky protestantizmu, nakoľko už v roku 1633 poznali obyvatelia Slovenska protestantského vierovyznania zásluhou Komenského prácu Braylyho Praxis Pietalis v slovenskom preklade, ktorú vydala levočská tlačiareň (Pšenák, 1991/1992, s. 1-4). J.A. Komenský od mladi chodil na Slovensko „poznal ho z vlastnej skúsenosti, poznal jeho ľud, jeho zmysľanie i každodenné lopotenie“ (Karšai, 1970, s. 12). Z dobových dokumentov je zrejmé, že okrem geografickej blízkosti Moravy a Slovenska, k dobrým vzťahom Komenského ku Slovensku prispeli i ďalšie okolnosti. Ako zistil historik Ivan Rumanovský (1993) v archívnych dokumentoch, dcéra Komenského Dorota Kristína bola vydatá za D. Molitora z Púchova, ktorý Komenský viackrát navštívil. I tieto okolnosti prispeli k jeho návštevám Slovenska už pred návštevou v Blatnom Potoku. Pôsobenie myšlienok Komenského sa ešte prehĺbilo nielen pobytom v Blatnom Potoku, ale i úzkymi vzťahmi a kontaktmi s Prešovským kolégiom (Dupkala, 1999; Karšai, 1967; Mátej et al, 1976).

Štúrovci

Obdobie slovenského obrodovania koncom 19. storočia môžeme smelo nazvať storočím Komenského renesancie v slovenskej pedagogike, (Pšenák, 2008) kedy jeho osobnosť a humanistické názory boli inšpiráciou pre také osobnosti ako vedúcu silu hnutia Ľudovíta Štúra, ktorému boli názory Komenského blízke, najmä ideálom všel'udskosti, myšlienkou zdokonaľovania človeka pomocou výchovy, prebúdzaním národného uvedomenia láskou k materinskému jazyku a starostlivosťou o národné a vyššie školstvo.

Učítelia prvých troch slovenských gymnázií

K jeho myšlienkam sa hrdo hlásili osobnosti slovenského vzdelávania a jeho pedagogické idey našli uplatnenie v gymnáziách v Revúcej, Kláštore pod Znievom, Turčianskom Sv. Martine. S jeho dielami sa neskôr oboznamovali učítelia aj hlavne prostredníctvom časopisov. Známe osobnosti kultúry – spisovatelia, básnici Pavol Orságh Hviezdoslav, Svetozár Hurban Vajanský a Samo Bohdan Hroboň napísali o ňom oslavné piesne.

Vznik slovenskej komeniológie

V druhej polovici 19 stor. vzniká na Slovensku moderná komeniológia ako výsledok systematického vedeckého záujmu viacerých odborníkov o Komenského dielo. Jeho Veľká Didaktika vyšla prvýkrát na Slovensku v slovenskom preklade po oslobodení Československa v r.1954 a neskôr aj jeho ďalšie diela. Boli vydané vedecké diela a publikácie, ktoré oboznamovali čitateľov na Slovensku s dielom a životnými osudmi tohto veľkého pedagóga, s jeho spoločenskými, pedagogickými náhľadmi a jeho vplyvom na slovenskú pedagogiku. Slovenskí pedagógovia počas troch storočí prejavovali veľký záujem o dielo učiteľa národov a rozvíjali jeho pedagogický odkaz. Komenského pedagogický realizmus vtlačil svoju osobitú pečať celému vývinu pedagogického myslenia na Slovensku. Slovensko malo koncom 19. stor. Jána Kvačalu, komeniológa svetového formátu, ktorý sa stal jedným zo zakladateľov svetovej komeniológie (Mikleš, 1990). J. Kvačala, ale aj ďalší slovenskí komeniológovia: F. Karšai, L. Bakoš, J. Čečetka, J. Mikleš, J. Mátej, J. Schubert, M. Hamada, F. Kalesný, I. Kišš, L. Bernát, J. Pšenák a ďalší sa pričínili o to, že pedagogické dedičstvo J. A. Komenského sa na Slovensku rozvíjalo a propagovalo (Pšenák, 1992).

Ján Radomil Kvačala (1862-1934) od mladosti prejavoval záujem o prácu J.A. Komenského. Už roku 1913 upútala pozornosť slovenskej kultúrnej verejnosti práca Ján Kvačala o J.A. Komenskom, napísaná v slovenskom jazyku (Srogoň, 1981). Počas pôsobenia na evanjelickej vysokej škole teologickej v Bratislave sa zaoberal vplyvom J.A. Komenského na súdobých svetových pedagógoch (J. Deweyho, J. Natorpa a i.), písal články s výchovnou problematikou a najmä k otázkam vysokoškolského študentstva (v Cirk. listoch, Eláne a i.). Títo, ale aj ďalší (bližšie Pšenák, 2011) sa pričínili o to, že duchovné dedičstvo Komenského sa na Slovensku šíriло a rozvíjalo a udržiavalo živé. Jeho odkaz v pedagogike je dodnes živý aj v povedomí obyčajných učiteľov. Ministerstvo školstva SR každoročne udeľuje najlepším učiteľom ocenenie veľkej alebo malej plakety J.A. Komenského (Kováčiková, Turanská, 1999).

Obdobie šírenia myšlienok J.A. Komenského na Slovensku v druhej polovici 20. Storočia

K významnému šíreniu myšlienok Komenského dochádzalo prostredníctvom vydávania a šírenia jeho prác preložených do slovenského jazyka. Komenského diela sa tlačili v Levoči, Bardejove, Bratislave, Trenčíne a Žiline (bližšie Zrubec, 2005). Prvý spis, ktorý vyšiel na Slovensku už po r. 1945 v slovenskom jazyku, bol *Labyrint sveta a raj srdca* (1952). V r. 1954 vyšlo základné pedagogické dielo Komenského *Veľká didaktika*. Z latinčiny do slovenčiny ho preložil Miloslav Okál (bližšie Pšenák, 2008). V r. 1956-1959 vyšli v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve v Bratislave *Vybrané spisy II* (1956), *Vybrané spisy III* (1957) a *Vybrané spisy IV* (1958).

V r. 1958 vyšiel *Orbis sensualium pictus quadrilinguis* ako fotolitografický predtlačok jeho štvorrečového vydania (latinského, nemeckého, maďarského a českého), vydaného v Levoči v r. 1685. *Orbis pictus* sa stal aj na Slovensku obľúbenou učebnicou a používal sa vyše 150 rokov a za toto obdobie vyšiel v Levoči a v Bratislave trinásťkrát. V r. 1965 vyšlo v slovenskom preklade E. Kettnera *Informatórium školy materskej pre potreby žiakov pedagogických škôl a pre vzdelanie učiteliek materských škôl*. Toto dielko vydala v jubilejnom roku 300. výročia smrti Komenského (1970) v preklade Jozefa Mistríka, Univerzita Komenského.

Profesor J. Mikleš (1911-1971) poukazuje na priame súvislosti pokrovej pedagogickej tradície banskobystrickej školy so šírením myšlienok J.A. Komenského na Slovensku (Kováčiková, 2007). Uvedené štúdie J. Mikleša svojim obsahom výrazne obohatili slovenskú komeniológiu (Cabanová, 2007; Mátej, 1976; Pšenák, 2008). Do tejto oblasti patria tiež komparatívne štúdie, týkajúce sa porovnávaní názorov M. Bela a D. Lehotského s názormi J.A. Komenského, v ktorých J. Mikleš ako fundovaný komeniológ poukázal na ich zhodnosť v konkrétnych okruhoch pedagogických problémov (Zrubec, 2005; Pšenák, 2011).

Svojimi učebnicami spisovateľsky ovplyvnil školstvo vtedajšej doby“ (Reble, 1995, 89). Myšlienky Komenského ovplyvnili aj vnútorné predpisy prvých prípravok pre učiteľov. (Mikleš, 1990). Podľa J. Mikleša zákony na mnohých miestach takmer doslova citujú Komenského, aj keď jeho meno neuvádzajú. Z historického pohľadu ocenil význam týchto zákonov najmä preto, že vyjadrovali túžbu učiteľov po sústavnom vzdelávaní,“ nabádali učiteľov k poradám a výmene pedagogických skúseností, boli podkladom na vyjadrenie názorov na osobnosť učiteľa.

Jozef Pšenák sa narodil v roku 1939. Na začiatku kariéry pôsobil na pedagogickej strednej pedagogickej škole v Modre ako stredoškolský učiteľ, dlhé roky pôsobil ako profesor histórie školstva a pedagogiky na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Istý čas pôsobil i na Katolíckej univerzite v Ružomberku a na sklonku vedeckej kariéry prednášal na Fakulte humanitných vied žilinskej univerzity v Žiline. V Ružomberku vydal prácu *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia* (2011). V priebehu aktívnej pedagogickej činnosti vydal viaceré príhovory k znovu vydaniam tohto veľikána, organizoval konferenciu k výročiu Jána Amosa Komenského.

Celoslovenské konferencie organizované k J. A. Komenskému

Pozitívne treba hodnotiť aktivity Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove, kde sa konala v r. 1970 medzinárodná konferencia na tému Jan Amos Komenský a Slovensko. Po prvýkrát sa zhodnotilo jeho dedičstvo vo vzťahu k Slovensku. Ďalšie komeniologické konferencie v Prešove sa konali v r. 1972, 1975, 1980 (Kominarec, Repel, 2003). Slovensko sa dôstojne zapojilo do svetových osláv 400. výročia narodenia Jana Amosa Komenského. Jubileum, bolo príležitosťou na bilancovanie komeniologických bádání a na vydanie viacerých prác Komenského, (bližšie Pšenák, 2008): „Veľká didaktika“, „Vševýchova“, „Výber z potockých spisov a rečí Jana Amosa Komenského“, „Gentis felicitas“, „Informatórium školy materskej“, „Predpisy pre dobre organizovanú školu“).

Posledným komeniologickým podujatím na Univerzite Komenského bola medzinárodná konferencia „De rerum humanarum emendatione consultatio catholica a odkaz Jana Amosa Komenského pre tretie tisícročie konan“, 13-14. novembra 2000. Univerzita Komenského v Bratislave organizovala toto vedecké podujatie pri príležitosti 330. výročia úmrtia učiteľa národov s cieľom analyzovať jednotlivé časti Všeobecnej porady. Prínosom konferencie bolo kritické vyrovnanie sa s ohlasom na český preklad Všeobecnej porady (1992). Poradu treba vykladať v dobových súvislostiach na základe poznatkov dejín filozofie 16-17. storočia. Myšlienky vyjadrené v jednotlivých dieloch Porady oslovujú odbornú verejnosť aj v našej súčasnosti. Naznačujú smer, východiská z labyrintov osobných i spoločenských. Medzinárodné dorozumenie a život ľudí celého sveta v mieri je hodnotou, o ktorú sa usiluje celé svetové spoločenstvo.

Popularizácia diela J.A. Komenského v období informačných technológií

Slovenská národná knižnica v Martine má vo svojich archívoch viaceré vzácne diela Komenského: pre verejnosť boli zdigitalizované¹ niektoré vzácne diela J. A. Komenského z jej fondov a tým udržiava živé myšlienky odkaz Jana Amosa Komenského, ale rozširuje v čase internetu aj prostredníctvom digitalizácie jeho prác, ktoré sú dostupné širokej učiteľskej i laickej verejnosti na webe.

Záverom

Myšlienkové bohatstvo Komenského diela sa stalo trvalou súčasťou slovenskej kultúry. Je ohromujúce, že myšlienky človeka, ktorý sa narodil v 16. storočí, sú stále živé a aktuálne. Predstavy J.A. Komenského o vyučovacom procese, organizácii školskej práce, či o výchove, sa využívajú dodnes. Je málo vecí, ktoré by sme mu mohli vytknúť. Je dostatočným dôkazom toho, že pomenovanie „otec modernej pedagogiky“ si právom zaslúži.

¹ Fakulta humanitných vied Žilinská univerzity v Žiliny vo svojom Centre exelentnosti digitalizuje diela vydavateľstva Tranoscius, sídliace v Liptovskom Mikuláši.

Potocké práce sú odrazom Komenského veľkých pedagogických a sociálno-politických myšlienok. Hoci na území Rakúsko-Uhorska strávil z časového hľadiska krátke obdobie, bolo to jedno z najtvorivejších období jeho života a zanechalo tu trvalú stopu. Komenský bol a stále je uznávanou osobnosťou aj na Slovensku. Svedčí o tom aj to, že v Bratislave sa nachádza univerzita, ktorá nesie jeho meno. J. A. Komenský napriek nútenému odchodu z tohto územia neprestal rozvíjať vzťahy s obyvateľmi žijúcimi na území dnešného Slovenska. Mohol sa oprieť o zážitky z mladosti, keď práve na Morave jestvovalo užšie spojenie s Uhorskom. Podľa Karšai (1970) málokto z popredných českých mysliteľov stojí tak blízko k Slovákom svojím pôvodom i rodom ako Učiteľ národov Jan Amos Komenský. Dnes je už všeobecne známe, že jeho rodové meno bolo Segeš a jeho predkovia sa prisťahovali na Moravské Slovácko zo Slovenska. Slováci uctieajú myšlienky Komenského dodnes.

Literatúra

- Bernát, L. (2000). Čudné priateľstvo. *Historická revue* 5/2000, ročník XI.
- Cabanová, V. (2004). Niekoľko poznámok k vzdelávaniu a vzdelaniu v cieľovom úsilí rozvoja harmonickej osobnosti. *Disputationes scientificae Universitatis Catholicae in Ružomberok*. Roč.4, č. 4..
- Cabanová, V. (2007). Ján Mikleš a jeho prínos pre rozvoj dejín predškolskej pedagogiky. In: *Ján Mikleš (1911-1997) významná osobnosť dejín pedagogiky*. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica.
- Čapková, D. (1992). *Učiteľ učiteľov*. Bratislava: SPN.
- Čečetka, J. (1947). *Pedagogika*. Liptovský Mikuláš: Tranoscus Dupkala, R. (1999). *Prešovská škola*. Prešov: ManaCon.
- Hýbl, F. (1991). Ján Kvačala a moravský soubor Veškerých spisů J.A. Komenského. In: *Česko-slovenské vzťahy v rokoch 1918-1938*. Košice, FF UPJŠ.
- Karšai, F. (1967). Prešovské kolégium v dejinách pedagogiky. In: Sedlák, I. (eds.): *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.
- Karšai, F. (1970). *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Bratislava.
- Kasper, T., Kasperová, D. (2008). *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada Publishing.
- Kišš, I. (2001). Zvláštnosti Komenského teológie ako zdroj jeho všenápravných snáh. *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica a odkaz J.A. Komenského pre tisícročie*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Kolektív autorov (1984). *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. Bratislava: SAV.
- Komenský, J.A. (1956). *Vybrané spisy II*. Bratislava: SPN nakladateľstvo.
- Komenský, J.A. (1985a). *Ako dômyselne používať knihy, hlavný nástroj vzdelávania*.
- Komenský, J.A. (1985b). *Šťastie národa (Gentis Felicitas)*. Martin: Osveta.
- Komenský, J.A. (1991). *Predpisy pre dobre organizovanú školu*. Bratislava, SPN.
- Komenský, J.A. (1992). *Vševýchova (Panpedia)*. Bratislava: Obzor
- Kominarec, I., Repel', M. (2003). *Prešovské evanjelické kolégium a jeho osobnosti*. Prešov: Prešovská univerzita.

- Kováčiková, D., Turanská, E. (1999). *Kapitoly zo všeobecnej pedagogiky a dejín školstva a pedagogiky*. Zvolen.
- Kováčiková, D. (2007). *Ján Mikleš (1911-1997) jeho pedagogická a vedecká činnosť*. Banská Bystrica: vedecká knižnica.
- Macháčik, D., Oberuč, J., Cabanová, V. (2008). *History of pedagogy (Abstracted chapters)*. Žilina: Žilinská univerzita.
- Mátej, J. kol. (1973). *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava: SPN
- Mátej, J. (1962) *Ján Kvačala, život a dielo*. Bratislava: SPN.
- Mátej, J. (1976). *Portréty slovenských pedagógov a vlasteneckých učiteľov*. Bratislava, SPN.
- Mikleš, J. (1990). Mesianistická idea v humanistickej poézii Jána Amosa Komenského a Jána Duchoňa. In: *Štúdiá comeniana et historica*. Bratislava, č. 42/20.
- Pšenák, J. (red.) (1992). *Výber z potockých spisov a rečí Jana Amosa Komenského*. Bratislava, Univerzita Komenského.
- Pšenák, J. (1991). *Jan Amos Komenský*. Martin: Matica slovenská.
- Pšenák, J. (2001). Panpedagogická paradigma J.A. Komenského. In *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica a odkaz Jana Amosa Komenského pre tisícročie*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Pšenák, J. (1992). Jan Amos Komenský a Slovensko. K 400 výročiu učiteľa národov J. A. Komenského. In *Naša univerzita*, roč. XXXVIII, , marec, č. 7.
- Pšenák, J. (2011). *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia*. Ružomberok, Katolícka univerzita.
- Pšenák, J. (2008). *Ohlas diela J.A. Komenského*. Available at <https://uniba.sk/o-univerzite/historia/j-a-komensky/zivot-a-dielo-j-a-komenskeho/ohlas-diel/>
- Reble, A. (1995). *Dejiny pedagogiky*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Rumanovský, I. (1993). Kameňovanie odvážnych. *Literárny týždenník* dňa 27. 8. 1993.
- Srogoň, T. a kol. (1981). *Dejiny školstva a pedagogiky*. Bratislava: SPN.
- Suja-Žiak, J. (2005). *Jan Amos Komenský*. Bratislava, SNN 6. 12. 2005, čís. 25, roč. 16/20/, [cit. 2010-10-02]
- Štverák, V. (1983). *Stručné dejiny pedagogiky*. Praha, SPN.
- Šubrt, J., Vinopal, J. a kol. (2013). *Historické vedomí obyvateľ Českej republiky perspektívou sociologického výskumu*, Praha: Karolinium.
- Váňa, J. a kol. (1971). *Dejiny pedagogiky*. Bratislava: SPN.
- Zrubec, L. (2005). Slovensko a J.A. Komenský. *Kultúra – dvojtýždenník závislý od etiky*. Available at: <http://www.kultura-fb.sk/new/old/archive/5-4-21.htm>